

<https://helda.helsinki.fi>

Erötilanteet varhaiskasvatukseen aloituksessa kohtaa itkevän lapsen?

Pursi, Annukka

2022-02-22

Pursi, A & Lipponen, L 2022, 'Erötilanteet varhaiskasvatukseen aloituksessa kohtaa itkevän lapsen?', Kasvatus, Vuosikerta. 52, Nro 5, <https://journal.fi/kasvatus/article/view/114934> >

<http://hdl.handle.net/10138/354833>

unspecified
acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

This is the author's version of a work that was accepted for publication in the following source:
Pursi, A. & Lipponen, L. (2022). Erotilanteet varhaiskasvatuksen aloituksessa – Miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen?. *Kasvatus*, 52(5). <https://doi.org/10.33348/kvt.114934>

Erotilanteet varhaiskasvatuksen aloituksessa – Miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen?

Varhaiskasvatuksen aloitus on monelle pienelle lapselle elämän ensimmäinen vanhemmasta tai huoltajasta eroamisen kokemus, johon liittyy intensiteetiltään voimakkaita tunneilmauksia kuten itkemistä. Aikaisemmissa tutkimuksissa erotilanteisiin liittyvää itkemistä on tarkasteltu lähinnä psykologisena eroahdistuksen tunteena, eikä itkevän lapsen kohtaamisen rakentumiseen vuorovaikutuksessa ole kiinnitetty huomiota. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme erotilanteita mikrovuorovaikutuksen näkökulmasta soveltaen keskusteluanalyysin menetelmää. Kysymme, miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen erotilanteessa, kun vanhempi on juuri poistunut. Tutkimuksemme osoittaa, että itkevän lapsen kohtaaminen rakentuu erotilanteissa moninaisin kielellisin ja kehollisin keinoin. Tunnistimme kaksi erilaista, vuorovaikutuksessa kerroksellisesti ja vuorottain rakentuvaa kohtaamisen käytäntöä, 1) lapsen huomion suuntaaminen pois itkemisestä ja 2) lapsen huomion suuntaaminen itkemiseen. Molemmilla käytännöillä oli lapsen itkua tyynnyttävä vaikutus. Tutkimuksemme syventää ymmärrystä itkevän lapsen kohtaamisesta erotilanteissa ja vastaa varhaiskasvatuksen aloituksen käytäntöjen kehittämistarpeisiin.

Asiasanat: taaperoikäiset, siirtymät, varhaiskasvatus, eroaminen, itkeminen

Johdanto

Varhaiskasvatuksen aloitus on monelle pienelle lapselle elämän ensimmäinen vanhemmasta tai huoltajasta eroamisen kokemus, johon liittyy intensiteetiltään voimakkaita tunneilmauksia kuten itkemistä (Fein, Gariboldi & Boni 1993; Jung 2011; Kidwell 2012; Klette & Killén 2018). Ensimmäiset erotilanteet ovat lapselle emotionaalisesti kuormittavia vuorovaikutustilanteita, sillä ne horjuttavat lapsen kuuluvuuden tunnetta hänelle läheisimpiin hoitajiin ja perheeseen (Dalli 1999b; Salonen 2020). Myös varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien näkemysten mukaan varhaiskasvatuksen aloittaminen on pienelle lapselle usein emotionaalisesti kuormittavaa (White ym. 2020). Osa varhaiskasvatuksen ammattilaisista pitää lapsen itkua erotilanteissa luonnollisena osana varhaiskasvatuksen

aloitusta, osa kokee lapsen itkemisen riipaisevaksi tai häiritseväksi ja toisille lapsen itkun välttäminen kaikin tavoin on erotilanteissa tärkeää (Hsuenh & Tobin 2003; Ulrich Hygum & Hygum 2021; White ym. 2020).

Aikaisemman tutkimuksen (Dalli 1999b; Ulrich Hygum & Hygum 2021; White ym. 2020) perusteella näyttäisi siltä, että siinä, miten itkevä lapsi kohdataan erotilanteessa, on suurta vaihtelua. Kohtaamisen käytännöt eivät ole kovin selkeitä, jäsenyntyisiä, eivätkä tutkimusperustaisia. Tämä johtunee osittain siitä, että ei juuri ole tutkimusta, joka kohdistuisi suoraan lapsen kohtaamiseen erotilanteessa. Lisäksi tutkimuksissa erotilanteisiin liittyvää itkemistä on tarkasteltu lähinnä psykologisena eroahdistuksen tunteena (engl. *separation anxiety*, Bowlby 1960, 1969), eikä itkevän lapsen kohtaamisen rakentumiseen vuorovaikutuksessa ole kiinnitetty riittävästi huomiota (Bove & Cescato 2013). Tässä tutkimuksessa¹ tarkastelemme erotilanteita mikrovuorovaikutuksen näkökulmasta. Kysymme, miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen erotilanteessa, kun vanhempi on juuri poistunut. Sovellamme aineiston analyysissä keskusteluanalyysin menetelmää (Kidwell 2012). Tavoitteenamme on syventää ja laajentaa ymmärrystä itkevän lapsen kohtaamisen käytännöistä erotilanteissa ja vastata varhaiskasvatuksen aloituksen käytänteiden tutkimusperustaisiin kehittämistarpeisiin (Rutanen & Laaksonen 2020).

Erotilanteet varhaiskasvatuksen aloituksessa

Viimeaikaisessa kasvatustieteellisessä tutkimuksessa varhaiskasvatuksen aloitus määritellään ajalliseksi ja kulttuuriin liittyväksi prosessiksi, joka koostuu erilaisista ja eri toimijoiden välisistä kohtaamisista ja keskusteluista (Rutanen & Laaksonen 2020; White ym. 2020). Kohdennetummin varhaiskasvatuksen aloitusta tarkastellaan lapsen siirtymänä kotihoidosta institutionaaliseen kasvu- ja oppimisympäristöön (Datler, Ereky-Stevens, Hover-Reisner & Malmberg 2012) ja laajemmin se ymmärretään sosiokulttuurisena muutoksena, joka koskettaa lapsen koko perhettä sekä sitä yhteisöä, jonka jäseneksi lapsi liittyy (Bove & Cescato 2013). Varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkökulmasta varhaiskasvatuksen aloitus voidaan ymmärtää pedagogisten käytäntöjen kokoelmaksi (esim. tutustumisjakso, aloituskeskustelu sekä ensimmäiset huoltajasta eroamisen tilanteet), jonka tehtävänä on ylläpitää ja tukea lapsen

¹ Tutkimusta on rahoittanut Emil Aaltosen säätiö ja Suomen Akatemia (projektinumero 299191).

hyvinvointia ja kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018).

Kasvatustieteellisissä tutkimuksissa varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyviä ensimmäisiä erotilanteita on lähestytty niin lasten (Fein ym. 1993; Datler ym. 2012; Drury 2013; Picchio & Mayer 2019; Simonsson 2015), vanhempien (Dalli 1999a; De Gioia 2015; Rutanen & Laaksonen 2020) kuin varhaiskasvatuksen ammattilaisten (O'Farrelly & Hennessy 2013) näkökulmista. Erotilanteiden tarkastelu samanaikaisesti eri toimijoiden näkökulmista on tuottanut tietoa siitä, kuinka eri tavalla osallistujat tulkitsevat ja selittävät tilanteisiin liittyviä tunneilmauksia, tapahtumia ja käytäntöjä (Bove & Crescato 2013; Dalli 1999b; Traum & Moran 2016; White ym. 2020). Erotilanteita käsittelevä kansainvälinen tutkimus on rakentunut vahvasti kiintymyssuhdeteorian taustaolettamusten pohjalle (Bowlby 1969; Ainsworth, Blehar, Waters & Wall 1978). Tämä on johtanut siihen, että tutkimuksissa erotilanteisiin liittyvää lasten tunneilmaisua on tarkasteltu tiukasti psykologisena ilmiönä ja lapsen käyttäytymisestä on tehty tulkintoja vanhemman ja lapsen kiintymyssuhteen laadusta. Lisäksi erotilanteita on lähestytty lähinnä vaihemallien kautta ks. esim. eroahdistuksen vaiheet lapsen tunneilmaisun näkökulmasta: 1) vastustaminen, 2) epätoivo, 3) irtautuminen (Bowlby 1960; Klette & Killén 2018).

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on kyseenalaistettu kiintymyssuhdeteorian taustaolettamuksia (White ym. 2020). Sosiokulttuuriset, dialogiset, systeemiteoreettiset ja ekologiset lähestymistavat ovat yleistyneet erotilanteiden tulkitsemisen teoreettisina viitekehyksinä, sillä niiden on katsottu tavoittavan kiintymyssuhdeteoriana monipuolisemmin lasten tunneilmaisua vuorovaikutuksellisenä ilmiönä ja erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa (Balduzzi ym. 2019; Bove & Crescato 2013). Vaikka erotilanteissa onkin monia universaaleja piirteitä, ovat varhaiskasvatuksen aloituksen ajankohtaan ja ensimmäisiin erotilanteisiin liittyvät kulttuuriset normit ja käytänteet aina jossakin määrin kontekstispesifejä. Tuore suomalaisen varhaiskasvatuksen kontekstissa toteutettu tutkimus painottaa varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja huoltajien luottamuksellisen yhteistyön merkitystä hyvän varhaiskasvatuksen alun turvaamisessa lapselle (Rutanen & Laaksonen, 2020). Ensimmäisten erotilanteiden näkökulmasta Rutanen ja Laaksonen (2020) tuovat esiin, että erotilanteisiin liittyvien käytäntöjen konkreettinen näkeminen (esim. videolta tai tutustumiskäyntien aikana) voi lisätä vanhempien luottamusta henkilöstöön ja tukea siten lapsen varhaiskasvatuksen aloitusta.

Tässä tutkimuksessa olemme kiinnostuneita siitä, miten erotilanteet näyttäytyvät lapsille ja heitä kohtaaville ammattilaisille osana vuoro vuorolta etenevää vuorovaikutusta.

Tiedonintressimme kiinnittyy mikrososiologiseen (Goffman 1961), etnometodologiseen (Garfinkel 1976) ja keskustelunanalyttiseen (Kidwell 2012) kiinnostukseen kasvokkaisista kohtaamisista ja niiden rakentumisesta arjen tilanteissa. Lapsen itkeminen erotilanteessa ei ole tämän lähestymistavan mukaan vain yksilöllinen eroahdistuksen tunne, vaan itkemistä rakennetaan aina vuorovaikutuksessa ja suhteessa kaikkiin tilanteessa oleviin ihmisiin, materiaaliseen ympäristöön sekä tilanteen ajalliseen organisoitumiseen vuoro vuorolta (Kidwell 2012). Sen sijaan, että tarkastelisimme osallistujien mielensisäisiä, psykologisia käsityksiä ja olettamuksia erotilanteista, tarkastelemme erotilanteisiin liittyvien tunteiden, olettamusten, roolien, odotusten ja vuorovaikutuksen säännönmukaisuuksien paljastumista kasvokkaisuissa kohtaamisissa. Tällainen mikroanalyttinen lähestymistapa puuttuu varhaiskasvatuksen erotilanteiden tutkimuksesta lähes kokonaan.

Lähestymistapamme laajentaa erotilanteisiin liittyvää tieteellistä keskustelua erityisesti pedagogisten käytäntöjen tutkimusperustaisen kehittämisen näkökulmasta. Mikroanalyysin avulla voimme tehdä näkyväksi arkisia käytäntöjä, jotka saattavat olla ammattilaisille osin tiedostamattomiakin tapoja toimia institutionaalisessa varhaiskasvatuksessa. Olemme rajanneet tarkastelumme erotilanteisiin, joissa lapsi itkee, sillä nämä tilanteet muodostavat niin vuorovaikutuksen rakentumisen kuin kohtaamisen käytäntöjenkin näkökulmasta erityisiä ”ongelmanratkaisutilanteita” (engl. *a problem-remedy sequence*, Kidwell 2012), joissa aikuisen institutionaalinen velvollisuus on auttaa lasta tyyntymään. Aikaisempi mikroanalyttinen tutkimus on valottanut itkevän lapsen kohtaamista konteksteissa, joissa itkeminen on liittynyt fyysiseen kipuun tapaturman tai konfliktin seurauksena (esim. Cekaite 2020; Cekaite & Burdelski 2021), mutta ei ole tarkastellut itkevän lapsen kohtaamista erotilanteissa.

Itkevän lapsen kohtaamisen käytännöt erotilanteissa

Erotilanteiden emotionaalisesta kuormituksesta ollaan laajasti yhtä mieltä. Erotilanteisiin liittyviä tunteita on tutkimuksissa kuvattu muun muassa lapsen eroahdistukseksi, ikäväksi, kaipaukseksi, surumielisyydeksi, hukassa olemisen tunteeksi, vähäeleisyydeksi/tunneilmaisun vähäisyydeksi, passiivisuudeksi, epämukavuudeksi, hermostuneisuudeksi, tuskastumiseksi, ärtymykseksi, kiukuksi ja jopa masentuneisuudeksi (Ahnert, Gunnar, Lamb & Barthel 2004; Jung 2011; Klette & Killén 2018). Erotilanteisiin liittyvien tunteiden ilmaisussa nousevat

keskeisiksi lapsen mielihahan ilmaukset kuten itkeminen, kiljuminen, nyhkyttäminen, epämukavuutta ilmaisevat ääntelyt, sormen imeminen, vanhempaan takertuminen, vetäytyminen vuorovaikutuksesta, sylissä rimpuilu, vanhempaan kurkottautuminen ja vanhemman perään juokseminen sekä vanhemman, ulko-oven tai ulospääsyn etsiminen (Datler ym. 2012; Fein ym. 1993; Klein ym. 2010). Itkevän lapsen kohtaamisen käytäntöjä erotilanteissa ovat muun muassa sylissä pitäminen, silittäminen, huomion suuntaaminen pois lapsen tunnetilasta, lapsen tunnetilan huomioiminen, lohduttava puhe ja leikillisuus (Jung 2011; Klein ym. 2010; Xu 2006). Samanlaisia kohtaamisen käytäntöjä on tunnistettu tilanteissa, joissa lapsi on esimerkiksi loukannut itsensä ja itkee (Cekaite & Holm Kvist 2017; Cekaite 2020) tai lasten välille on syntynyt konflikti ja tämän seurauksena lapset itkevät (Cekaite & Burdelski 2021).

Rauhoittava koskettaminen, kuten syleily, näyttäisi olevan yksi merkittävimmistä tavoista lohduttaa itkevää lasta (Cekaite 2020). Cekaite ja Holm Kvist (2017) ovat kuvailleet itkevän lapsen kohtaamista sanallisesti ja kehollisesti moniulotteiseksi tapahtumaksi, jossa puhe ja rauhoittava koskettaminen kerrostuvat kokonaisvaltaiseksi lohduttavaksi kohtaamiseksi. Vaikka koskettamisella on keskeinen, lapsen itkua tyynnyttävä vaikutus, myös puheella ja erityisesti puheen ajoituksella näyttäisi olevan merkitystä. Näyttäisi siltä, että aikuiset suuntautuvat lapsen itkuun ennakkoiden itkuparkaisua seuraavaa sisäänhengitystä, ja ajoittavat oman lohduttavan puheensa lapsen sisäänhengitysvaiheeseen (Berducci 2016). Aikuiset toisin sanoen rakentavat keskustelua lapsen itkun kanssa ja suuntautuvat näin esikielelliselle keskustelulle tyypilliseen vuorottelurakenteeseen (engl. *protoconversation*, Trevarthen 1979).

Erotilanteille näyttäisi olevan luonteenomaista, että itkevä lapsi vastustaa aikuista ja tämän kohtaamisyrityksiä (esim. rimpuilu sylissä, tilanteesta poistuneen vanhemman perään kurkottaminen). Sen sijaan esimerkiksi tapaturmaan liittyvän itkemisen yhteydessä lapsi on usein vastaanottavainen aikuisen lohdutukselle ja hyvin läheiselle syleilylle, jossa lapsen ja aikuisen vartalot ja päät nojaavat toisiinsa ja aikuinen silittää lapsen päätä (Cekaite & Holm Kvist 2017). Aikaisemman tiedon valossa voimme olettaa, että itkevän lapsen kohtaaminen erotilanteessa sisältää aikuisen toiminnan näkökulmasta erityisiä kontekstisidonnaisia piirteitä, koska kohtaamista rakennetaan vastustelevan vuorovaikutuskumppanin kanssa (vrt. Cekaite 2020).

Lapsen itkemisen tavalla näyttäisi olevan seuraamuksia sille, miten aikuinen hänet kohtaa erotilanteessa. Kleinin ja kumppanien (2010) videohavainnointitutkimuksessa havaittiin, että

lapset, jotka itkivät enemmän erotilanteessa ja juuri sen jälkeen, kohdattiin useammin suuntaamalla huomio pois itkemisestä. Sen sijaan lapset, jotka itkivät vähemmän, saivat empaattisempia, tunnetilaa huomioivia kohtaamisia varhaiskasvatusryhmän aikuisilta. Myös käytännöt, joilla aikuiset kohtaavat itkevän lapsen, vaikuttavat lapsen itkemiseen ja itkun tyyntymiseen. Eron hetkellä keskeiseksi nousee aikuisen empaattisuus suhteessa lapsen tunneilmaisuun (Klette & Killén 2018). Tutkimuksissa (Bove & Cescato 2013; Dalli 1999b; Pursi 2019b; Traum & Moran 2016) korostetaan lisäksi aikuisen kykyä rakentaa yksilöllisiä, kulttuurisensitiivisiä sekä lapsi- ja tilannekohtaisia kohtaamisen käytänteitä yhteistyössä lasten ja vanhempien kanssa. Tiedämme kuitenkin hyvin vähän siitä, millaisin kielellisin ja kehollisin keinoin näitä empaattisia, kulttuurisensitiivisiä ja yksilöllisiä kohtaamisen käytänteitä rakennetaan erotilanteissa, ja miten lapsen erotilanteeseen liittyvä itkeminen ja aikuisen toiminta rakentuvat vuoro vuorolta. Tutkimuksemme vastaa tähän tiedontarpeeseen.

Aineisto ja osallistujat

Tässä tutkimuksessa varhaiskasvatuksen aloitus on konteksti, jossa tutkimme erotilanteita ja itkevän lapsen kohtaamista. Tutkimusaineisto on kerätty vuonna 2016 yhdestä kunnallisesta päiväkotiryhmästä videokuvaamalla lasten keskinäistä sekä aikuisten ja lasten välistä vuorovaikutusta (yhteensä 150 tuntia videoaineistoa). Tutkimuksessa seurasimme kolmen alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatuksen aloitusta. Kolmesta kohdelapsesta kaksi oli noin 1,5 vuoden ikäisiä ja yksi lapsi lähes 2-vuotias aloittaessaan varhaiskasvatuksen. Aineiston keruun hetkellä päiväkotiryhmässä oli yksi varhaiskasvatuksen opettaja, kaksi varhaiskasvatuksen hoitajaa ja 12 alle 3-vuotiaista lasta. Ryhmässä oli lisäksi yksi erityistä tukea tarvitseva lapsi ja hänen henkilökohtainen avustajansa.

Ennen aineiston keruun aloittamista ryhmän henkilökunnalta ja lasten vanhemmilta kerättiin kirjallinen suostumus. Lasten suostumusta arviointiin havainnoimalla heidän suhtautumistaan kuvaustilanteisiin (Rutanen & Laaksonen 2020; Wiles ym. 2008). Tutkija (vastaava kirjoittaja) asettui tilaan niin, että ei omalla kehollaan tukkinut esimerkiksi huoneiden oviaukkoja ja vapaita kulkuväyliä. Näin lapsilla oli aina mahdollisuus lähteä pois kuvaustilanteesta niin halutessaan. Tutkimustulosten julkaisuvaiheessa henkilökunta ja kohdelasten vanhemmat saivat arvioida kuvakohtaisesti, antavatko luvan videoaineistosta poimittujen kuvakaappausten julkaisuun (Wiles ym. 2008). Tässä vaiheessa vanhempia kannustettiin neuvottelemaan kuvien julkaisua koskevista suostumuksista myös lastensa kanssa. Kaikki kuvakaappauksista tunnistettavat henkilöt ovat antaneet suostumuksensa

kuvien julkaisuun osana tieteellistä artikkelia. Aineistoesimerkeissä kaikkien osallistujien nimet on muutettu. (Tarkempi kuvaus tutkimuksen kontekstista, toteutuksesta ja eettisistä valinnoista ks., Pursi 2019a).

Aineistossa on yhteensä 95 erotilannetta kohdelasten kuuden ensimmäisen päiväkotikuukauden ajalta (n. 30 erotilannetta/kohdelapsi). Olemme rajanneet tarkastelumme sellaisiin erotilanteisiin, joissa lapsi itkee intensiteetiltään voimakasta ja kovaäänistä itkua (Berducci 2016; Cekaite & Holm Kvist 2017; vrt. intensiteetiltään matalampi itkeminen kuten nyyhkytys ja kitinä, Butler & Edwards 2018). Tällaisia tilanteita löytyi aineistosta yhteensä 25 kappaletta ja ne olivat lähes kaikki kahden nuorimman kohdelapsen erotilanteita. Vanhin kohdelapsi itki erotilanteessa intensiteetiltään voimakkaasti vain kerran. Taulukko 1. kuvaa lapsen itkua sisältävien erotilanteiden jakauman kokoaineistossa. Taulukosta näemme, että itkeminen on ollut tyypillistä erityisesti varhaiskasvatuksen aloittamisen ja ensimmäisten erojen hetkellä. Kaikki kohdelapset aloittivat tutustumisjakson tammikuun puolivälissä yhdessä vanhempansa kanssa ja ensimmäiset erotilanteet toteutuivat tammikuun lopussa tai helmikuun alussa.

TAULUKKO 1. Erotilanteiden määrä ja jakauma tutkimusaineistossa

	Koko aineisto	Tammikuu	Helmikuu	Maaliskuu	Huhtikuu	Toukokuu	Kesäkuu
Lapsen itkua sisältävät erotilanteet	25	2	14	6	1	2	-
Kaikki erotilanteet	95	2	50	15	10	12	6

Aineiston analyysi

Lapsen itkua sisältävien erotilanteiden rakenne noudatti aineistossamme seuraavia vaiheita:

1. Lapsi ja vanhempi saapuvat ryhmätilaan (käsi kädessä / lapsi vanhemman sylissä)
2. Tervehtiminen ("huomenta")
3. Hyvästelyt ("hei hei isi lähtee töihin" / halit, suukot, silitykset, vilkutukset)
4. Lapsi alkaa itkeä, vastusteleo eroa, vanhempi nostaa lapsen syliin
5. Lapsi siirtyy vanhemman sylistä opettajan/hoitajan syliin
6. Vanhempi lähtee, hyvästelyt uudelleen
7. Varhaiskasvatuksen opettaja/hoitaja kohtaa itkevän lapsen

Analyysissä keskityimme erotilanteen viimeiseen vaiheeseen (7.). Kysymme, miten aikuinen kohtaa itkevän lapsen erotilanteessa, vanhemman juuri poistuttua. Aineiston analyysi eteni seuraavasti: 1) katsoimme ja kuuntelimme lapsen itkua sisältäviä erotilanteita useita kertoja, 2) teimme tarkkuudeltaan eritasoisia litteraatioita soveltaen keskusteluanalyysin litterointikäytäntöjä (Jefferson 2004), 3) poimimme videoilta pysäytyskuvasarjoja kohtaamisten kehollisesta rakentumisesta (esim. kasvojen ilmeet, eleet, katse, liikkeet, asennot, asettuminen suhteessa tilaan ja toisiin osallistujiin) ja 4) analysoimme videoaineistoa, litteraatioita ja pysäytyskuvasarjoja soveltaen erityisesti alle 3-vuotiaiden lasten vuorovaikutusta koskevan keskusteluanalyysin periaatteita (Kidwell 2012).

Litteroidessamme aineistoa, koetimme tehdä oikeutta ihmisen luonnolliselle tavalle havaita vuorovaikutuksen yksityiskohtia. Emme hidastaneet nauhoitusten esitysnopeutta tavoittaaksemme esimerkiksi päällekkäispuhunnan, itkemisen tai kehonliikkeiden yhä hienosyisempiä yksityiskohtia tai laskeneet mikrosekuntien tarkkuudella puheen tai itkemisen taukojen kestoja. Kehollisen vuorovaikutuksen litteroimisessa hyödynsimme videolta poimittuja kuvakaappauksia ja tutkijoiden tekemiä verbaalisia kuvauksia. Litteroimme valitulla tarkkuudella systemaattisesti kaikki aineistokokoelman erotilanteet. Taulukko 2. kokoaa aineistoesimerkeissä käytetyt litterointimerkit.

TAULUKKO 2. Litterointimerkit

Litterointimerkit (Jefferson 2004)	
[päällekkäispuhunta tai kehollisen toiminnan päällekkäisyys
(.)	lyhyt tauko puheessa
o:ho	(kaksoispisteet) edeltävän äänten venyttäminen
°oho°	ympäröivää puhetta hiljaisemmalla äänellä puhuttu jakso
OHO	ympäröivää puhetta voimakkaammalla äänellä puhuttu jakso
↑oho	nuolen jälkeinen sana tai tavu tuotettu ympäröivää puhetta korkeammalla äänellä
↓oho	nuolen jälkeinen sana tai tavu tuotettu ympäröivää puhetta matalammalla äänellä
(oho)	epäselvästi kuultu sana
((katsoo))	litteroijan selityksiä tilanteesta ja kehollisesta toiminnasta

Analyysissä kiinnitimme huomion kaikkien tilanteessa mukana olevien toimijoiden kielelliseen ja keholliseen ilmaisuun sekä siihen, miten toimijat ovat suuntautuneet toinen toisiinsa ja materiaaliseen ympäristöön. Analyysin fokuksessa olivat ne sosiaaliset toiminnot ja asiat, joihin osallistujat vuorovaikutustilanteessa näkyvästi suuntautuivat ja nostavat tilanteessa merkityksellisiksi ja oleellisiksi (Garfinkel 1976). Ensin pyrimme tunnistamaan ja nimeämään nämä sosiaaliset toiminnot (esim. huomion suuntaaminen, lohduttaminen, kysyminen, ohjeiden tai käskyjen antaminen) ja sen jälkeen tarkastelimme, miten nämä sosiaaliset toiminnot tuotetaan ja miten ne ovat sekventiaalisesti eli vuoro vuorolta rakentuneet (Kidwell 2012). Kohtaamisen käytännöiksi tunnistimme ja nimesimme sellaiset

varhaiskasvatuksen ammattilaisten sosiaaliset toiminnot, jotka toistuivat useammassa itkua sisältävissä erotilanteissa ja useamman ammattilaisen toteuttamana.

Tulokset

Tunnistimme kaksi, toisistaan selkeästi eroavaa käytäntöä, joilla aikuiset kohtasivat itkevän lapsen erotilanteessa: 1) lapsen huomion suuntaaminen pois itkemisestä ja 2) lapsen huomion suuntaaminen itkemiseen. Näitä käytäntöjä aikuiset ja lapset rakensivat vuorovaikutuksessa monenlaisin kehollisin ja kielellisin keinoin. Tuloksen kahdessa ensimmäisessä luvussa tarkastelemme yksityiskohtaisemmin lapsen huomion suuntaamista pois itkemisestä ja lapsen huomion suuntaamista itkemiseen. Vaikka erotamme nämä kaksi käytäntöä analyttisesti toisistaan, eivät ne kuitenkaan arjen vuorovaikutustilanteissa esiinny aineistomme perusteella erillisinä, vaan kerrostuvat ja vuorottelevat vuorovaikutuksen edetessä. Tuloksen viimeisessä luvussa annamme esimerkkejä tästä vuorottelusta ja itkevän lapsen kohtaamiseen sisältyvästä moninaisuudesta.

Lapsen huomion suuntaaminen pois itkemisestä

Aikuiset suuntasivat lapsen huomiota pois itkemisestä nostamalla huomion kohteeksi: 1) ryhmän muut lapset ja aikuiset, 2) yhteisen tekemisen, 3) tulevat institutionaaliset tapahtumat ja 4) materiaalisen ympäristön. Huomiota suunnattiin näihin kohteisiin moninaisin kielellisin ja kehollisin keinoin. Kielellisesti aikuiset aloittivat huomion suuntaamisen pois lapsen itkemisestä esimerkiksi ”katso”-imperatiivin eli käskylauseen muunnelmilla kuten ”kato; katotaan; katsotaan; katellaan; katoppa”. Näissä tilanteissa aikuiset rytmittivät puhettaan puhumalla lapsen itkun päälle ja käyttivät innostunutta ja leikkilistä äänensävyä. Kehollisesti aikuiset suuntasivat lapsen huomiota pois itkemisestä esimerkiksi suuntaamalla omaa katsetaan pois päin lapsesta kohti sanoitettua huomion kohdetta, osoittamalla sormella (esim. ryhmän muita lapsia ja heidän tekemisiään), sekä lapsen syliin asettamisen tavalla, jossa lapsi asetettiin kasvot kohti ympäristöä.

Kielellisesti aikuiset suuntasivat huomiota yleisimmin ryhmän muihin lapsiin ja heidän tekemisiinsä (”Daniela on täällä sulla jo leikkiseurana”; ”sieltä tulee Venla ja tääl on kato jo Sofia ja Mikaelkin on jo tullu tänne”; ”Otto on melkein jo syönnä ja Onni on melkein jo syönnä”), yhteiseen tekemiseen (”kato Venla päästään leikkimään hetkeks aikaa”; ”näytetään me Nilolle tosta vähän muumipeikkoa”) sekä tuleviin institutionaaliin tapahtumiin, joiden valmistelu oli tilanteessa konkreettisesti havaittavissa (esim. aamupalan kattaminen: ”kohta

meil on aamupala-aika”; ”tietkö mitä Venla meil on kohta aamupuuron aika”). Materiaalisen ympäristön osalta huomiota suunnattiin kielellisesti lapsen pitelemään ”unikaveriin”, eli erityiseen pehmoleluun, joka kulki kodin ja päiväkodin välillä (”kato sul on ihana pupu mukana”). Myös toisten lasten leluihin, päiväkodin leikkiympäristöön sekä aamupalatarvikkeisiin aikuiset suuntasivat huomiota puheen välityksellä toistuvasti (”tietkö mitä Matias otettaisko me kuule se yks näkkärin pala taas sulle otettaisko (...) kato siinä herkkunäkkärit sulle nam nam sitä voit vähän rouskutella siinä”).

Kaikki edellä kuvatut, itkemisestä poispäin suuntautuvat kohtaamisen käytännöt ovat siitä erityisiä, että niissä kohteet johon lapsen huomio suunnataan, ovat tilanteessa konkreettisesti havaittavia. Nämä kohteet myös kiinnittävät lasta päiväkodin lapsiryhmään ja käsillä olevaan tai tulevaan institutionaaliseen toimintaan. Aineistossamme selvästi harvinaisempia olivat tilanteet, joissa aikuiset suuntasivat lapsen huomiota kielen avulla tilanteen ulkopuolisiin kohteisiin (ei havaittavissa olevat kohteet), kuten tilasta juuri poistuneeseen vanhempaan (”isi tulee sitte muutaman tunnin päästä sua hakemaan”; ”kato sait tuhannen tuhatta suukkosta vielä isi antoi tuhannen tuhatta suukkosta vielä”; ”mennääks me sinne kattedee ja kurkkii näkyyks siellä ku äiti lähtee töihin”) tai orientoivat lapsen huomiota pidemmälle tulevaisuuteen (”äiti tulee iltapäivällä”). Tällaiset poikkeavat tapaukset ovat kuitenkin kiinnostavia itkevän lapsen näkökulmasta. Samaan aikaan, kun huomio vanhempaan suuntautuu pois itkemisestä, se rakentaa yhteyttä itkemisen kohteeseen eli erotilanteessa menetettyyn vanhempaan ja/tai iltapäivän jälleennäkemiseen.

Aineistossamme huomion suuntaaminen pois itkemisestä näyttäisi olevan aikuisille tietoinen ja vakiintunut kohtaamisen käytäntö, jota he kykenevät tilanteissa myös itse sanallistamaan ja nimeämään. Aikuiset nimesivät tämän käytännön ”hämäämiseksi” tai ”harhautukseksi”. Erotilanteissa aikuiset ajoittain totesivat huomion pois suuntaamisen jälkeen lapselle esimerkiksi ”oliks harhautuksen makua (.) olihan tässä harhautuksen makua”. Empiiriset havainnot aikuisten omista tavoista nimetä käytäntöjään vuorovaikutustilanteissa vahvistavat tulkintojamme. ”Harhautus” ja ”hämääminen” sisältävät selvästi suuntautumisen pois itkemisestä.

Lapsen huomion suuntaaminen itkemiseen

Aikuiset suuntasivat lapsen huomiota itkemiseen erotilanteissa monin kielellisin ja kehollisin keinoin. Selkeimpiä olivat tilanteet, joissa aikuiset kielellisesti sanoittivat ja kuvailivat lapsen

itkemistä (”ja sit sä rupesit herkistelemään”) ja rakensivat oikeutusta lapsen itkemiselle (”kyllä jossain kohtaa tarttee ottaa pienet huudot eiks nii nii tartteeki (.) just silleen pitää tehdä”; ”joo:: on kyllä (.) sunnuntain jälkeen on asiat ihan toisin hm::: sen arvaan kyllä”). Lapsen itkemistä huomioivia kielellisiä keinoja olivat myös lohduttava puhe (”hm::”; ”joo::”; ”ei oo mitään hätää”) ja hellittelysanojen käyttäminen (”kulta rakas”). Lohduttavaa puhetta, erityisesti lyhyitä ”joo” ja ”mm” vuoroja, aikuiset rytmittivät keskusteluksi lapsen itkun kanssa tai puhuivat lapsen itkun päälle kuiskaavalla äänellä. Näissä tilanteissa aikuiset myös soinnuttivat oman puheensa äänensävyä ja -korkeutta lapsen itkuparkaisuihin ja merkitsivät empaattista suuntautumista sanojen vokaalien pidennyksillä (esim. “↑joo:::↓”).

Kehollisesti aikuiset suuntasivat lapsen huomiota itkemiseen antamalla lapsen itkemiselle aikaa ja mukailemalla lapsen itkemiseen liittyvää liikehdintää ja rimpuilua. Aikuiset myös tyynnyttelivät lapsen itkuu rauhoittavalla kosketuksella (esim. syleily, silittäminen ja kevyt taputtaminen, hyssyttelevä liike, suuteleminen poskelle, kyynelten pyyhkiminen) sekä pitämällä lasta sylissä kasvotusten, keskustelevassa asennossa.

Itkevän lapsen kohtaamisen käytäntöjen kerroksellisuus ja moninaisuus

Kuten aikaisemmin totesimme, kaksi itkevän lapsen kohtaamisen käytäntöä eivät vuorovaikutustilanteissa ole erillisiä vaan vuorottelevat ja limittyvät kohtaamisten edetessä vuoro vuorolta. Seuraavaksi tarkastelemme kolmen erotilanteen avulla kohtaamisen kerroksellisuutta ja moninaisuutta. Esimerkeissämme Venla eroaa isästään ensimmäisen päiväkotikuukauden aikana. Erotilanteiden moninaisuus tulee esiin siinä, miten Venla kohdataan isän juuri poistuttua. Analyysissä nostamme esiin erityisesti sitä, miten aikuiset suuntaavat Venlan huomiota vuoroin itkemiseen ja vuoroin siitä pois ja onnistuvat näin rakentamaan vuorottelevaa keskustelua itkevän lapsen kanssa.

Erotilanne 1: Venlan ja hoitajan välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanne 1: Venla eroaa isästään 11.2.2016
(V) Venla, (I) isä, (VH) varhaiskasvatuksen hoitaja

- 1 V: [ä::::::::::::::::::↓ ((kurkottautuu isän suuntaan)) Kuvio 1.1
- 2 I: [moi moi (.) moikka venla ((vilkuttaa lapselle))
- 3 VH: [°↑joo:::↓ kato isi lähtee töihin°
- 4 V: ↑Ä::::::::::::[:::::↓
- 5 VH: [°↑joo:::↓° ((hyssyttää lasta sylissä))
- 6 VH: °ei oo venlalla hätää:[:↓° ((hyssyttää lasta sylissä))
- 7 V: [↑Ä::::::::::::[:::::↓
- 8 VH: [°joo:::↓° Kuvio 1.2
- 9 V: ↑Ä::::::::::::[::↓
- 10 VH: [ka:to [venla ((silittää vatsasta))
- 11 V: [((itku tyyntyy))
- 12 VH: [päästään leikkimään hetkeks aikaa kuule pupun kanssa
- 13 V: [↑äh ((katselee tyyntyneenä ympärilleen))
- 14 VH: ja kohta meil on aamupala-aika Kuvio 1.3
- 15 VH: joo ((silittää venlaa mahasta))
- 16 V: ((katselee tyyntyneenä ympärilleen))
- 17 VH: kato daniela kattelee siellä Kuvio 1.4

KUVIO 1. Venlan ja hoitajan välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanteessa 1 Venla alkaa itkeä isän lähtiessä (rivi 1). Kuvioista 1.1 voimme nähdä, kuinka varhaiskasvatuksen hoitaja myötäilee Venlan kurkottautumista isää kohti, eikä heti pyri siirtämään lapsen huomiota pois eron aiheuttamasta itkemisestä ja isän lähdöstä. Tilanteessa varhaiskasvatuksen hoitaja antaa Venlalle tilaa ilmaista isästä eroamiseen liittyviä intensiteetiltään voimakkaita tunteita.

Kielellisesti hoitaja suuntautuu Venlan itkuun kuiskaavalla äänellä (rivit 3, 5, 6, 8) ja soinnuttamalla äänensä korkeuden vaihteluja Venlan itkuparkaisuihin (rivit 3 ja 5). Lisäksi hoitaja rakentaa Venlan itkun kanssa keskustelua lyhyiden ”joo”-vuorojen välityksellä (rivit

4–8). ”Joo”-vuorojen ajoitus ennakoi Venlan itkun sisäänhengitysvaiheita ja vokaalien pidennys suuntautuu Venlan itkuun empaattisesti.

Kehollisesti varhaiskasvatuksen hoitaja huomioi Venlan itkua hyssyttämällä lasta sylissään (rivit 5 ja 6) sekä silittämällä vatsasta (rivi 10). Riviltä 8 lähtien hoitaja ryhtyy asettamaan Venlaa syliinsä niin, että kasvokkainen keskusteluyhteys mahdollistuisi. Hän aloittaa itkemisestä poispäin suuntautuvan keskustelun puhuttelemalla Venlaa nimeltä ja käyttämällä katso-imperatiivin muunnelmaa (”kato Venla”). Hoitaja suuntaa Venlan huomiota pois itkemisestä nostamalla huomion kohteeksi yhteiseen tekemisen ja Venlan kädessä olevan ”pupu”-unikaverin (rivi 12), tulevat institutionaaliset tapahtumat (rivi 14) sekä ryhmän muut lapset (rivi 17). Keskustelevassa kohtaamisessa Venla tyyntyy nopeasti (rivi 11) ja osallistuu keskusteluun äännähtämällä innostuneesti (rivi 13) sekä suuntaamalla huomiotaan ympäristöön (rivit 13 ja 16). Kokonaisuudessaan erotilanteesta rakentuu Venlan ja varhaiskasvatuksen hoitajan välinen keskusteleva kohtaaminen, jossa hoitaja antaa empaattisesti tilaa ja huomiota myös Venlan tunneilmauksille.

Erotilanne 2: Venlan, hoitajan ja opettajan välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanne 2: Venla eroaa isästään 12.2.2016

(V) Venla, (I) isä, (VH) varhaiskasvatuksen hoitaja,
(VO) varhaiskasvatuksen opettaja

- 1 V: [↑Ä:.....
2 I: [vilkutetaan (.) moi moi venla ((vilkuttaa ja lähtee))
3 V: ↑Ä:.....[:↓
4 VH: [↑joo:↓
5 V: Ä:.....[:↓
6 VH: [tietkö mitä venla Kuvio 2.1
7 V: ↑Ä:.....[:
8 VH: [kato kaisa tulee Kuvio 2.2
9 V: Ä:..... ä:..... [ä:.....
10 VO: [katotaan
11 V: ↑Ä:.....[:
12 VH: [tietkö mitä
13 VO: [↑kyllä jossain kohtaa tarttee ottaa
14 [pienet huudot eiks niin Kuvio 2.3
15 V: [((itku tyyntyy))
16 VO: nii tartteeki (.) just silleen pitää tehdä
17 hm:..... (.) ja sit taas mennään eteenpäin
(...)
18 VO: sanotaan et ↑he:i kyneleet kuivataan Kuvio 2.4
19 ja koht juostaan ((silittää sormella venlaa vatsasta))

KUVIO 2. Venlan, hoitajan ja opettajan välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanteessa 2 varhaiskasvatuksen hoitaja ottaa itkävän Venlan syliin. Hän suuntautuu Venlan itkemiseen ennakoimalla itkuparkaisuja seuraavia sisäänhengitysvaiheita ja rytmittämällä omaa puhettaan keskusteluksi itkun kanssa (rivit 3–8). Lyhyt ”joo”-vuoro mukaillee itkun äänenkorkeuden vaihteluja (rivi 4).

Hoitaja suuntaa Venlan huomiota pois itkemisestä asettamalla lapsen syliin niin, että tämä näkee ympäristön (kuvio 2.1). Kielellisesti hoitaja aloittaa lapsen huomion suuntaamisen pois itkemisestä “tietkö mitä” kysymyksellä. Hoitaja jatkaa suuntaamalla lapsen huomion ja katseen opettajaan (“kato Kaisa tulee”, rivi 8). Tässä vaiheessa hoitajan äänensävy on innostunut, mikä edelleen rakentaa etäisyyttä itkemiseen (engl. *stance inversion*, Butler & Edwards 2018).

Varhaiskasvatuksen opettaja vastaa hoitajan aloitteeseen myöntymällä huomion kohteeksi ja rakentamalla keskustelua Venlan itkun kanssa (rivit 9–13). Sisällöllisesti opettajan puhe suuntaa Venlan huomiota itkemiseen. Opettaja sanallistaa itkun ”pieniksi huudoiksi” mikä samaan aikaan kuvaa itkun voimakasta intensiteettiä (”huuto”) ja toisaalta pehmentää sitä (”pieni”). Opettajan puheessa myös itkemisen materiaaliset tuotteet eli kyyneleet tulevat nimetyiksi ja kuivatuiksi (rivi 18). Kyyneliin suunnataan huomiota myös kehollisesti, kun opettaja pyyhkii kyyneleet Venlan poskelta hellällä kosketuksella (kuvio 2.4). Opettajan puheen sisältö on monikerroksinen. Puhe pyrkii oikeuttamaan lapsen itkemisen erotilanteessa (”↑kyllä jossain kohtaa tarttee ottaa pienet huudot eiks nii nii tartteeki (.) just silleen pitää tehdä”) ja toisaalta rakentaa toivon horisonttia eli tulevaisuuden kuvaa tyyntymisestä ja institutionaaliin toimintoihin ryhtymisestä (”hm::: (.) ja sit taas mennään eteenpäin”; ”ja koht juostaan”). Erotilanteesta 2 rakentuu Venlan, varhaiskasvatuksen hoitajan ja opettajan välinen keskusteleva kohtaaminen, jossa hoitajan ja opettajan välinen yhteistyö nousee merkitykselliseksi ja avaa mahdollisuuden suunnata huomio vuoroin pois itkemisestä ja vuoroin itkemiseen.

Erotilanne 3: Venlan, opettajan ja ryhmän muiden lasten välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanne 3: Venla eroaa isästään 26.2.2016

(V) Venla, (I) isä, (VO) varhaiskasvatuksen opettaja,
(S) Sofia, (A) Aapo

- 1 V: [ä::::::::::::::::::↓ ((kurkottautuu isän suuntaan))_{Kuvio 3.1}
- 2 I: [moi moi venla ((vilkuttaa lapselle)) moikka ((lähtee))
- 3 VO: [((suutelee lapsen ohimoa)) tuu tohon noin
- 4 S: [((seuraa erotilannetta kulmiaan kurtistaen))
- 5 V: ↑Ä::::::::::::[::↓ ((rimpuilee sylissä))_{Kuvio 3.2}
- 6 VO: [mä meen istumaan kuule tuohon ja katotaan
- 7 V: Ä:::: [:::::↓
- 8 VO: [mäpä taidan mennä istumaan tuohon ja katotaan
- 9 V: ä:::: ::::::[::↓ ((asettuu syliin))
- 10 VO: [niin katotaan
- 11 S: [(mä katon) ((kiipeää sohvalle))
- 12 VO: [isi ei varmaan lähe tuolta kautta_{Kuvio 3.3}
- 13 V: [((itkeminen tyyntyy))
- 14 A: [((kiinnostuu keskustelusta))
- 15 VO: mutta sieltä saattaa tiedätkö milja tulla tuolta kautta
- 16 VO: ((pyyhkii venlan kyyneleet))_{Kuvio 3.4}
((keskustelu jatkuu siitä, mitä kaikkea ikkunasta näkyy))_{Kuvio 3.5}

KUVIO 3. Venlan, opettajan ja ryhmän muiden lasten välinen keskusteleva kohtaaminen

Erotilanteessa 3 Venla alkaa itkeä isän lähtiessä (rivi 1). Kuvioista 3.1 voimme nähdä, kuinka varhaiskasvatuksen opettaja myötäilee Venlan kurkottautumista isää kohti, eikä heti pyri

siirtämään lapsen huomiota pois eron aiheuttamasta itkemisestä ja isän lähdöstä. Tilanteessa varhaiskasvatuksen opettaja antaa Venlalle tilaa ilmaista isästä eroamiseen liittyviä, intensiteetiltään voimakkaita tunteita. Samaan aikaan opettaja pyrkii tyynnyttämään näitä tunteita suutelemalla Venlaa ohimolle. Kuviosta 3.1 havaitsemme myös, että erotilanne ei ole vain Venlan ja opettajan kahdenkeskinen kohtaaminen vaan ryhmän toinen lapsi Sofia asettuu katsomaan erotilannetta. Sofia suuntautuu Venlan itkemiseen kulmiaan kurtistamalla (rivi 4).

Kuviosta 3.2 näemme, kuinka Venla vastustelee sylissä olemista. Opettaja vastaa tähän myötäilemällä Venlan kehonliikkeitä sekä lähtemällä itse liikkeelle. Opettaja sanallistaa tilanteessa omaa aiottua ja toteutuvaa toimintaansa (rivit 6 ja 8), ja siirtää näin Venlan huomiota pois itkemisestä. Venlan asettuessa syliin ikkunan äärellä (rivi 9), opettaja jatkaa huomion suuntaamista pois itkemisestä kehollisesti (kuvio 3.3, osoittaminen, lapsen asettaminen syliin niin, että tämä näkee ympäristön) sekä kielellisesti (rivit 12 ja 15, keskustelun avaaminen mahdollisista ja todellisista havainnonkohteista ikkunan äärellä). Opettajan puheen sisältö on monikerroksinen. Samaan aikaan kun hän suuntaa huomiota pois itkemisestä, hän rakentaa yhteyttä itkemisen kohteeseen, eli tilanteesta juuri poistuneeseen isään (rivi 12). Keskustelun edetessä opettaja palaa huomioimaan myös itkemistä pyyhkimällä hellästi kyyneleitä Venlan poskelta (kuvio 3.4). Ryhmän kaksi muuta lasta asettuvat ikkunan ääreen ja osallistuvat keskusteluun (kuvio 3.5). Erotilanteesta 3 rakentuu Venlan, opettajan ja kahden muun ryhmän lapsen välinen keskusteleva kohtaaminen, jossa Venlan huomiota suunnataan vuoroin itkemiseen ja siitä pois.

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa olemme syventäneet ja laajentaneet ymmärrystä itkevän lapsen kohtaamisen käytännöistä erotilanteissa. Soveltamalla keskusteluanalyysin menetelmää, olemme tarkastelleet erotilanteiden rakentumista vuoro vuorolta. Mikroanalyysimme osoittaa erotilanteisiin sisältyvän tiiviin vastavuoroisuuden aikuisten ja lasten toiminnan välillä, kuvaa aikaisempaa tutkimusta tarkemmin itkevän lapsen kohtaamiseen sisältyvien kielellisten ja kehollisten käytäntöjen kerroksellisuutta (vrt. esim. Bove & Cescato 2013; Kidwell 2012) sekä vahvistaa aikaisempien tutkimusten tuloksia, joiden mukaan lapsen itkiessä aikuiset suuntautuvat rakentamaan keskustelua lapsen itkun kanssa (Berducci 2016). Lisäksi videoaineistosta poimitut kuvasarjat havainnollistavat konkreettisesti itkevän lapsen vastustelemisen ja vanhempaan kurkottautumisen tapoja (erotilanteet 1 ja 3) sekä

ammattilaisten hyödyntämien kehollisten käytäntöjen moninaisuutta ja kerroksellisuutta erotilanteissa (erotilanteet 1–3). Kuvasarjat osoittavat, että itkevän lapsen kohtaamista rakennetaan lapsen, huoltajan, varhaiskasvatuksen henkilöstön ja ryhmän muiden lasten yhteistyönä (erotilanne 3).

Tutkimuksemme vahvistaa, että lapsen itku erotilanteessa ei ole pelkästään lapsen yksilöllinen eroahdistuksen tunne (vrt. Bowlby 1960; Klette & Killén 2018), vaan se rakentuu vuorovaikutuksessa ja suhteessa lapsen ympärillä olevaan varhaiskasvatusyhteisöön (ryhmän muut lapset, aikuiset ja vanhemmat), materiaaliseen ympäristöön sekä erotilanteen ajalliseen organisoitumiseen vuoro vuorolta. Itkevän lapsen kohtaamista rakennetaan moninaisin kielellisin ja kehollisin keinoin. Tunnistimme erotilanteissa kaksi erilaista kohtaamisen käytäntöä, joista toisessa lapsen huomiota suunnattiin pois itkemisestä ja toisessa lapsen huomiota suunnattiin itkemiseen. Molemmilla käytännöillä oli lapsen itkua tynnyttävä vaikutus ja nämä käytännöt rakentuivat vuorovaikutuksessa kerroksellisesti ja vuorotellen.

Analyysimme keskeinen johtopäätös on, että kun aikuiset suuntaavat lasten huomiota erotilanteissa vuoroin itkemiseen ja vuoroin siitä pois he onnistuvat rakentamaan vuorottelevaa keskustelua lapsen kanssa. Tulkitsemme nämä lapsen itkun kanssa keskusteluun suuntautuvat kohtaamisen piirteet empaattisiksi ja myötätuntoisiksi käytännöiksi. Aikuiset osoittivat empatiaa erotilanteissa muun muassa lapsen itkemisen sanallistamisen ja kuvailun välityksellä. Myötätuntoa, jolla tarkoitetaan empaattiseen huoleen perustuvia tekoja toisen mielipahan lievittämiseksi (Lilius, Worline, Dutton, Kanov & Maitlis 2011; Rajala, Kontiola, Hilppö & Lipponen 2019), aikuiset puolestaan osoittavat itkua tynnyttävien kehollisin ja kielellisin keinoin (Cekaite 2020). Suuntaamalla huomiota ryhmän muihin lapsiin, yhteiseen tekemiseen sekä tuleviin institutionaalisiin tapahtumiin, aikuisten voidaan tulkita vahvistavan lasten kuuluvuuden tunnetta (Salonen 2020), joka on erotilanteen vuoksi mahdollisesti horjunut. Suuntaamalla huomiota erotilanteissa myös tilanteesta juuri poistuneeseen vanhempaan, aikuisten voidaan tulkita vahvistavan lasten kuuluvuuden tunnetta suhteessa perheeseen ja kaikista läheisimpiin ihmissuhteisiin (Pursi 2019b; Salonen 2020).

Tutkimustulosten pedagogiset sovellukset

Tutkimuksemme vastaa alle 3-vuotiaiden lasten pedagogiikan tutkimusperustaiseen kehittämistarpeeseen (Repo ym. 2019, 164; Rutanen & Laaksonen 2020). Ensinnäkin syvällisempi ymmärrys varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvien ensimmäisten erotilanteiden

rakentumisesta auttaa varhaiskasvatuksen ammattilaisia kehittämään erotilanteisiin liittyviä kohtaamisen käytäntöjä omassa työyhteisössä sekä neuvottelemaan lasten vanhempien ja huoltajien kanssa sopivista eroamisen käytännöistä (Bove & Cescato 2013). Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedämme, että varhaiskasvatuksen aloituksessa keskeistä on selkeä kommunikointi rutiineista, käytännöistä, toiveista ja mieltymyksistä henkilökunnan ja lasten huoltajien välillä (Rutanen & Laaksonen 2020; White ym. 2020; Xu 2006). Jos varhaiskasvatuksen ammattilaiset osaavat konkreettisesti kertoa, millaisia käytäntöjä eroamisen tilanteisiin liittyy ja miten nämä käytännöt tutkimusperustaisesti vaikuttavat lasten tunneilmaisuihin, voi sillä olla suuri vaikutus yhteistyöhön, yhteisen ymmärryksen rakentamiseen ja lopulta myös lapsen kokemukseen.

Toiseksi erotilanteita koskevan tutkimusperustaisen tiedon avulla on mahdollista täsmentää varhaiskasvatuksen aloitusta koskevaa valtakunnallista ohjausta, jonka on todettu olevan suhteellisen ohutta esimerkiksi kansallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Hännikäinen 2016; Rutanen & Hännikäinen 2019). Kolmanneksi tutkimuksemme ohjaa varhaiskasvatussyhteisöjä pohtimaan ja tarkastelemaan paikallisesti varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyviä erotilanteita eri näkökulmista: Millaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia pienillä lapsilla on osallistua vuorovaikutukseen erotilanteissa ja ilmaista eroamiseen liittyviä tunteitaan (esim. miten lapsen kovaääniseen ja pitkäkestoiseen itkuun suuntaudutaan)? Millaisia käytäntöjä erotilanteisiin liittyy varhaiskasvatusryhmässämme, entä yksikössämme (esim. millaisia lohduttamisen käytäntöjä vuorovaikutuksessa rakennetaan)? Millä tavalla erotilanteisiin liittyviä tunneilmauksia oikeutetaan tai miten niiden oikeutus kiistetään? Miten lasten tunneilmauksista puhutaan ja miten niitä sanoitetaan tai kohdataan kehollisesti (esim. miten sylissä rimpuiluun suuntaudutaan)?

Yhteiskunnallinen keskustelu ja jatkotutkimuksen aiheet

Alle 3-vuotiaiden lasten ryhmämuotoinen varhaiskasvatus on olennainen ja merkittävä osa suomalaista kasvatus- ja koulutusjärjestelmää. Se on kuitenkin saanut aivan liian vähän huomiota tutkimuksessa, ammatillisissa diskursseissa sekä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Yksi keskeinen syy tähän marginaalisuuteen on vaikeus tavoittaa ja käsitteellistää pienten lasten kokemusmaailmaa (Kidwell 2012). On vaikea löytää sanoja sellaiselle, joka on lähtökohtaisesti sanatonta, kehollista, esikielellistä ja vuorovaikutuksen tunnesävyihin liittyvää – niin sanottua primaaria intersubjektiivisuutta (Trevarthen 1979). Pieni lapsi ei voi

sanallisesti kertoa itse, miltä hänestä tuntuu ja miten hän toivoo aikuisten esimerkiksi erotilanteissa toimivan.

Lasten erotilanteiden kohtaaminen ja niistä julkisesti keskusteleminen voi olla haastavaa niihin liittyvien intensiteetiltään voimakkaiden ja jopa ahdistavien tunteiden ja tunneilmaisujen vuoksi. Tutkijoina, lasten vanhempina ja varhaiskasvatuksen ammattilaisina voi olla vaikea kohdata ja tarkemmin analysoida jotakin sellaista, mitä ei ehkä toivoisi näkevänsä. Varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyvät ensimmäiset erotilanteet tuottavat surun ja menetyksen tunteita pienille lapsille. Emme kuitenkaan voi siirtää näitä tunteita analyttisen tarkastelun tai pedagogisen katseen katvealueille. Toisaalta, keskustelua 'negatiivisista' tunteista ja tunneilmauksista voi vaikeuttaa yhteiskunnassamme vallalla oleva positiivisuuden eetos, jossa ihmisen mielipaha ja kärsimykset helposti sivuutetaan (Brinkmann 2017; Pihlström 2018). Kuitenkin lapsenkin elämään kuuluu sellaisia asioita kuten eroaminen, jotka aiheuttavat ikävää, haikeutta ja surua. Tutkimuksemme herättääkin pohtimaan, kiinnitetäänkö varhaiskasvatuksessa tai yhteiskunnassa laajemmin riittävästi huomiota varhaiskasvatuksen aloitukseen liittyviin, intensiteetiltään voimakkaisiin tunneilmauksiin kuten itkemiseen. Kokevatko lapset tulleen kuulluksi ja nähdyksi erotilanteisiin liittyvien tunteidensa kanssa vai pidetäänkö näitä tunteita itsestään selvänä ja jopa sivuutettavana osana varhaiskasvatuksen aloitusta. Vaiheena, josta tulee vain selviytyä sopeutumalla ja uusilla, iloisilla ja positiivisilla huomionkohteilla löytämällä.

Tutkimuksemme sisältyy myös rajoituksia, jotka avaavat suuntia jatkotutkimukselle. Syvempää ja rikkaampaa ymmärrystä institutionaalisesta varhaiskasvatuksesta (kansallinen taso), sen organisaatioista (paikallinen taso) sekä varhaiskasvatusta aloittavien lasten poluista (yksilöllinen taso) voisi tavoittaa eri tasoilla liikkuvan historiallisen tarkastelun kautta (ks. esim. Engeström 1999). Tällaisen tarkastelun avulla olisi mahdollista ylittää mikroanalyyysiin sisältyvä hetkellisyyden korostuminen. Jatkossa onkin tärkeä tutkia laajempien pitkittäisaineistojen avulla tarkemmin sitä, millaisia historiallisia eroamisen polkuja lasten varhaiskasvatuksen aloitukseen rakentuu, millaiseen tunneilmaisuun lapsia erotilanteissa sopeutetaan ja miten nämä sopeutuksen käytännöt ovat havaittavissa muutoksina lapsen tunneilmaisussa.

Lähteet

- Ahnert, L., Gunnar, M. R., Lamb, M. E. & Barthel, M. 2004. Transition to child care: Associations with infant–mother attachment, infant negative emotion, and cortisol elevations. *Child development* 75 (3), 639–650.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. 1978. *Patterns of attachment: a psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale: Erlbaum.
- Balduzzi, L., Lazzari, A., Van Laere, K., Boudry, C., Režek, M., Mlinar, M. & McKinnon, E. 2019. *Literature Review on Transitions across Early Childhood and Compulsory School Settings in Europe*. Ljubljana: ERI.
- Berducci, D. F. 2016. Infants' pain cries: natural resources for co-creating a proto-interaction order. *Theory & Psychology* 26 (4), 438–458.
- Bove, C. & Cescato, S. 2013. Cultures of education and rituals of transition from home to the infant toddler center. Observing interactions and professional development. *Journal of Theories and Research in Education* 8 (2), 27–44.
- Bowlby, J. 1960. Separation anxiety: A critical review of the literature. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 1 (4), 251–269.
- Bowlby, J. 1969. *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
- Brinkmann, S. 2017. *The Culture of grief*.
https://www.kommunikation.aau.dk/digitalAssets/268/268233_the-culture-of.grief.pdf.
 (Luettu 30.08.2019.)
- Butler, C. W. & Edwards, D. 2018. Children's Whining in Family Interaction. *Research on Language and Social Interaction* 51 (1), 52–66.
- Cekaite, A. 2020. Touch as embodied compassion in responses to pain and distress. Teoksessa A. Cekaite & L. Mondada (toim.) *Touch in social interaction: Touching moments*. New York: Routledge, 81–102.
- Cekaite, A. & Burdelski, M. 2021. Crying and crying responses: A comparative exploration of pragmatic socialization in a Swedish and Japanese preschool. *Journal of Pragmatics*, 178, 329–348.
- Cekaite, A. & Holm Kvist, M. 2017. The comforting touch: Tactile intimacy and talk in managing children's distress. *Research on Language and Social Interaction* 50 (2), 109–127.

- Dalli, C. 1999a. Learning to be in childcare: Mothers' stories of their child's 'settling-in'. *European Early Childhood Education Research Journal* 7 (2), 53–66.
- Dalli, C. 1999b. Starting Child Care: What Young Children Learn about Relating to Adults in the First Weeks of Starting Child Care. *Early Childhood Research and Practice* 17 (1).
- Datler, W., Ereky-Stevens, K., Hover-Reisner, N. & Malmberg, L. E. 2012. Toddlers' transition to out-of-home day care: Settling into a new care environment. *Infant Behavior and Development* 35 (3), 439–451.
- De Gioia, K. 2015. Immigrant and refugee mothers' experiences of the transition into childcare: a case study. *European Early Childhood Education Research Journal* 23 (5), 662–672.
- Drury, R. 2013. How silent is the 'Silent Period' for young bilinguals in early years settings in England? *European Early Childhood Education Research Journal* 21 (3), 380–391.
- Engeström, Y. 1999. Communication, discourse and activity. *Communication Review*, 3 (1-2), 165–185.
- Fein, G. G., Gariboldi, A. & Boni, R. 1993. The adjustment of infants and toddlers to group care: The first 6 months. *Early Childhood Research Quarterly*, 8 (1), 1–14.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Goffman, E. 1961. *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Hsuenh, Y. & Tobin, J. 2003. Chinese early educators' perspectives on dealing with a crying child. *Journal of Early Childhood Research*, 1, 73–94.
- Hännikäinen, M. 2016. Younger children in ECEC: focus on the national steering documents in the Nordic countries. *Early Child Development and Care* 186 (6), 1001–1016.
- Jefferson, G. 2004. Glossary of transcript symbols with an introduction. Teoksessa G. H. Lerner (toim.) *Conversation analysis. Studies from the first generation*. Amsterdam: John Benjamins, 13–31.
- Jung, J. 2011. Caregivers' playfulness and infants' emotional stress during transitional time. *Early Child Development and Care* 181 (10), 1397–1407.
- Kidwell, M. 2012. Interaction among children. Teoksessa J. Sidnell & T. Stivers (toim.) *The handbook of conversation analysis*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell, 511–532.

- Klein, P. S., Kraft, R. R. & Shohet, C. 2010. Behaviour patterns in daily mother–child separations: possible opportunities for stress reduction. *Early Child Development and Care* 180 (3), 387–396.
- Klette, T. & Killén, K. 2018. Painful transitions: a study of 1-year-old toddlers’ reactions to separation and reunion with their mothers after 1 month in childcare. *Early Child Development and Care*, 1–8.
- Lilius J., Worline, M., Dutton, J., Kanov, J. & Maitlis, S. 2011. Understanding compassion capability. *Human Relations* 64 (7), 873–899.
- O’Farrelly, C. & Hennessy, E. 2013. Understanding transitions within early childhood care and education settings: the perspectives of professionals. *International journal of transitions in childhood*, 6, 3–15.
- Picchio, M. & Mayer, S. 2019. Transitions in ECEC services: the experience of children from migrant families. *European Early Childhood Education Research Journal* 27 (2), 285–296.
- Pihlström, S. 2018. Ota elämä vakasti. Negatiivisen ajattelijan käsikirja. Helsinki: NTAMO.
- Pursi, A. 2019a. Yhteisen ymmärryksen rakentuminen aikuisten ja lasten välisessä leikissä: Aikuisen roolit ja pedagogiset käytänteet varhaiskasvatuksen taaperoryhmässä. *Kasvatustieteellisiä tutkimuksia*, 53. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pursi, A. 2019b. Play in adult-child interaction: Institutional multi-party interaction and pedagogical practice in a toddler classroom. *Learning, Culture and Social Interaction*, 21, 136–150.
- Rajala, A., Kontiola, H., Hilppö, J. & Lipponen, L. 2019. Lohdutustilanteet ja myötätuntokulttuuri alle kolmivuotiaiden päiväkotiryhmässä. *Kasvatus* 50 (4), 314–326.
- Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. 2019. Varhaiskasvatuksen laatu arjessa: Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisuja 15:2019.
- Rutanen, N. & Hännikäinen, M. 2019. Finland: Becoming and the youngest children at home and in ECEC. Teoksessa M. Gradovski, E. E. Ødegaard, N. Rutanen, J. Sumsion, C. Mika & E. J. White (toim.) *The First 1000 days of early childhood: Becoming*. Singapore: Springer Nature Singapore, 93–108.

- Rutanan, N., & Laaksonen, K. 2020. Äitien luottamuksen rakentuminen kasvattajiin varhaiskasvatuksen aloituksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 9 (2), 349–372.
- Salonen, E. 2020. Pienet lapset varhaiskasvatuksen vuorohoidossa: Epätyypillisten varhaiskasvatusaikojen merkitys kuulumisen neuvottelulle ja rakentumiselle. JYU dissertations. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Simonsson, M. 2015. The role of artifacts during transition into the peer group: 1- to 3-year-old children's perspective on transition between the home and the preschool in Sweden. *International Journal of Transitions in Childhood*, 8, 14–24.
- Traum, L. C. & Moran, M. J. 2016. Parents' and teachers' reflections on the process of daily transitions in an infant and toddler laboratory school. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 37 (4), 331–350.
- Trevarthen, C. 1979. Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. Teoksessa M. M. Bullowa (toim.) *Before speech: The beginning of interpersonal communication*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 321–348.
- Ulrich Hygum, C. & Hygum, E. 2021. Crèche and cry, here and there: exploring children's agency in Romanian and Danish nurseries. *Ethnography and Education* 1–16.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2018:3a.
- White, E. J., Rutanen, N., Marwick, H., Amorim, K. S., Karagiannidou, E. & Herold, L. K. M. 2020. Expectations and emotions concerning infant transitions to ECEC: international dialogues with parents and teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28 (3), 363–374.
- Wiles, R., Prosser, J., Bagnoli, A., Clark, A., Davies, K., Holland S., & Renold, E. 2008. *Visual Ethics: Ethical Issues in Visual Research*, ESRC NCRM Research Methods Review Paper 011. www.ncrm.ac.uk/research/outputs/publications/
- Xu, Y. 2006. Toddlers' emotional reactions to separation from their primary caregivers: Successful home–school transition. *Early Child Development and Care*, 176 (6), 661–674.